

Косова Т.Д.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Національного авіаційного університету

Арсенюк Н.М.

здобувачі вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
Національного авіаційного університету

Буй П.С.

здобувачі вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»
Національного авіаційного університету

Kosova Tetiana, Arseniuk Nazar, Bui Pavlo
National Aviation University

АДАПТИВНИЙ ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ І КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ ПІДПРИЄМСТВА

AN ADAPTIVE FINANCIAL MECHANISM FOR MANAGING INVESTMENTS AND THE COMPANY'S CREDIT PORTFOLIO

У статті надано дефініцію адаптивного фінансового механізму управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства як сукупності форм і методів впливу керуючого суб'єкта на об'єкт, представлений реальними і фінансовими інвестиціями, довго- і короткостроковими банківськими кредитами з урахуванням змін внутрішнього і зовнішнього середовища шляхом використання методів прогнозування та аналізу ризиків. Показано, що адаптивний фінансовий механізм є інструментом реалізації гнучкої фінансової політики. Визначено правові характеристики інвестицій і кредитів, які впливають на адаптаційні можливості підприємства, зокрема, це форма інвестиції, суб'єкт інвестицій, тривалість користування банківським кредитом, кредитна історія позичальника, наявність застави, її вартість і наявність договорів страхування. Доведено, що врахування виділених характеристик дозволить суб'єкту господарювання проводити гнучку інвестиційно-кредитну політику.

Ключові слова: адаптивний, фінансовий механізм, управління, інвестиції, кредитний портфель, підприємство.

The article provides a definition of the adaptive financial mechanism for managing investments and the enterprise's credit portfolio as a set of forms and methods of influence of the managing entity on the object, represented by real and financial investments, long- and short-term bank loans, taking into account changes in the internal and external environment by using methods risk forecasting and analysis. It is shown that the adaptive financial mechanism is a tool for the implementation of a flexible financial policy, the implementation of which will contribute to the growth of the enterprise's resistance to destructive changes in the external environment, the strengthening of financial stability and competitiveness, and the improvement of the well-being of its owners and workers. The content of the legislation that determines the legal status of investment activity, the regime of foreign investment, the inadmissibility of discrimination in taxation of business entities created using property and funds of domestic origin is summarized. It is shown that the legal basis for managing the credit portfolio of a business entity is the legislation on banks and banking activities, as well as regulatory acts that determine the procedure for determining the amount of credit risk by banks of Ukraine for active banking operations. The procedure for displaying investments and loans in the enterprise's balance sheet in accordance with national accounting standards has been considered, namely, investments are reflected in assets, bank loans – in liabilities. The legal characteristics of investments and loans that affect the adaptability of the enterprise are defined, in particular, the form of investment (real, financial), the subject of investment (domestic, foreign), the duration of using a bank loan (long-term, short-term), the credit history of the borrower, the presence collateral, its value and availability of insurance contracts. It is proven that taking into account the selected characteristics will allow the business entity to conduct a flexible investment and credit policy and effectively adapt to changes in the internal and external environment.

Key words: adaptive, financial mechanism, management, investment, credit portfolio, enterprise.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зовнішнє середовище функціонування підприємств є динамічним. В Україні факторами його волатильності є тривалий військово-політичний конфлікт на Сході України і повномасштабне вторгнення військ РФ 24.02.2022; військові дії і ракетні обстріли, що уносять життя мирних українців, руйнують інфраструктуру і виробничі потужності підприємств; окупація значної площі території, що порушила звичайний режим здійснення господарської діяльності суб'єктів господарювання, призвела до розриву традиційних логістичних зв'язків. Економічними де-стимуляторами зовнішнього середовища є: хронічна девальвація курсу гривні, високий рівень тіньової економіки, слабкість конкурентного середовища та інноваційної інфраструктури, відсутність дієвих механізмів банкрутства збиткових підприємств. Висока турбулентність зовнішнього середовища обумовлює необхідність підприємств постійно адаптуватися до його змін, що потребує розробки специфічних механізмів управління активами і пасивами підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття адаптивного фінансового механізму підприємства є вже усталеною економічною категорією. Костирко Л. А., Чернодубова Е. В. [1; 2] розглядають його скрізь призму формування, розподілу і використання прибутку підприємств в умовах змін ринкового середовища на принципах інтегрованості, ієрархічності, інвестиційної та дивідендної керованості, альтернативності управлінських рішень, врахування впливу фінансового ризику тощо. Лях І. О. пропонує механізм управління фінансово-економічною діяльністю підприємства на основі адаптивно-реноваційного підходу, в основі якого лежить аналіз відхилень фактичних результатів від передбачених, виявлення їх причин, а також розробка пропозицій щодо відповідного корегування окремих напрямів фінансової діяльності з метою її нормалізації і підвищення ефективності [3, с. 181]. Лачкова Л. І., Лачкова В. М., розробляючи фінансово-економічний механізм адаптаційної реструктуризації торговельних підприємств України, мали за мету зменшення соціально-економічних диспропорцій їх розвитку, створення умов для зростання вартості капіталу, досягнення стійких додатних результатів, покращення добробуту для власників, працівників, споживачів [4, с. 53]. Олефір Є. у складі адаптаційних механізмів суб'єктів господарювання виділяє методи (адаптація до фінансово-економічного простору, фінансове, організаційне, інституційне та нормативно-правове забезпечення), а також важелі та інструменти їх застосування задля виживання та підтримки функціонування у періоди спадів, криз, депресії та розвитку у періоди піднесення до піку. Фор-

мами адаптації автор виділяє параметричну, структурну, функціональну, змішану, реалізація яких забезпечує [5, с. 184].

Адаптивне управління має загальні і спеціальні принципи, які залежать від галузевих особливостей підприємств. Танклевська Н. С., Синенко О. О., розглянувши можливості адаптації зарубіжного досвіду щодо покращення фінансового механізму функціонування аграрних підприємств, робить висновок про необхідність системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств у формі цінового регулювання, прямого субсидування, фінансово-кредитного забезпечення та податкового регулювання, підтримка кооперації [6, с. 229]. Таким чином, акцентуємо увагу на тому, що для ряду галузей національної економіки їх адаптаційні можливості залежать від державної допомоги, від тих чи інших інструментів державного регулювання. Впливаючи на структуру національної економіки та її адаптаційні можливості, кожна країна обирає оптимальне співвідношення між різноманітними інструментами її регулювання залежно від національних особливостей, того чи іншого етапу розвитку та пріоритетних цілей фінансової політики. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати, що питання адаптивного управління відносно інвестицій та кредитів потребують подальшої розробки.

Мета статті – розробка адаптивного фінансового механізму управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптивний фінансовий механізм є інструментом реалізації гнучкої фінансової політики підприємства в частині управління активами і пасивами, ризик-орієнтованого прогнозування і планування, побудови системи моніторингу і контролю ключових індикаторів інвестиційної та кредитної діяльності. Їх діалектична єдність полягає у тому, що отримання банківських кредитів відноситься до фінансової діяльності, за рахунок якої формується капітал підприємства (у даному випадку позиковий). Останній виступає джерелом фінансування як операційної, так і інвестиційної діяльності. Але саме зв'язок інвестиційної та кредитної діяльності є найскладнішим через його тривалий характер, тоді як в частині операційної діяльності він є короткостроковим. Ризики суттєвої зміни зовнішнього середовища у довгостроковому періоді є значно вищими.

Отримання банківських кредитів неминуче приводить до виникнення ефекту фінансового левериджу, який залежить від структури капіталу, процентної ставки за кредитом, економічної рентабельності підприємства тощо. Тому для розробки гнучкої інвестиційної і кредитної політики підприємства доцільно використовувати

вати сценарний підхід. Основними сценаріями є: стабілізація показників діяльності на існуючому рівні, збереження тенденцій розвитку підприємства у майбутньому, зміна тенденцій розвитку на протилежні.

В основі адаптивного фінансового механізму управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства лежить моделювання стратегій і процесів їх реалізації. Склад його елементів може змінюватися залежно від цілей управління, обумовлених певним станом внутрішнього і зовнішнього середовища. У результаті визначення закономірностей і формалізації окремих процесів операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства, пов'язаних із надходженням і витрачанням коштів, адаптивний фінансовий механізм управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства надасть можливість кількісно оцінювати результати прийнятих рішень. У складі зазначеного механізму доцільно використовувати дані ризик-менеджменту та тайм-менеджменту, які є системою оцінки ризику, своєчасності виконання управлінських рішень, досягнення стратегічних таргетів тощо.

Функціонування адаптивного фінансового механізму управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства ґрунтується на дії певних принципах, функціях, формах і відповідних способах адаптації. Економічні, фінансові, правові, соціальні важелі, економічні та адміністративні методи підпорядковані вимогам системи адаптації. При спадах економіки підприємства найчастіше реалізують методи дисипації та локалізації, а при піднесенні – активного втручання. Методи реагування, ігнорування й ухиляння застосовуються за різних фаз циклу. Найпоширенішими інструментами, які використовують за будь-якого стану економіки, є інструменти параметричної форми адаптації. Під час спадів приводяться в дію інструменти структурної та функціональної форм адаптації, у кризові періоди – інструменти змішаної форми.

Розглянемо більш докладно питання адаптивного управління, виходячи з сутності інвестицій і кредитів. Відповідно до статті 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [7] інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, щокладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект. Інвестиції підприємства поділяються реальні та фінансові. До останніх відносять кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів). Реальними інвестиціями є розміщення фінансових ресурсів у рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та

інші матеріальні цінності); майнові права інтелектуальної власності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності. Однією з форм реальних інвестицій є капітальні вкладення – це інвестиції, що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік.

Для іноземних інвесторів адаптація ускладнюється незнанням національного законодавства, українського менталітету, особливостей національної економіки тощо. Для їх підтримки прийнято Закон України «Про режим іноземного інвестування» [8], розділ II якого визначає державні гарантії захисту іноземних інвестицій у частині правового режиму інвестиційної діяльності, гарантії у разі зміни законодавства, гарантії щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх посадових осіб, компенсації і відшкодування збитків іноземним інвесторам, гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності, гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Виходячи з принципу єдності підходів до регулювання діяльності різних типів інвесторів, а також збільшення адаптаційних можливостей вітчизняних інвесторів у 2000 році прийнято Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів господарювання, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» [9]. Цей Закон спрямований на захист конкуренції між суб'єктами господарювання, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного походження, та суб'єктами господарювання, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника та конституційних прав і свобод громадян України.

Порядок відображення інвестицій і кредитів в балансі відображає Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [10]. У розділі I «Необоротні активи» відображаються реальні інвестиції за статтями: незавершені капітальні інвестиції (рядок 1005), інвестиційна нерухомість (рядок 1015), фінансові інвестиції – довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств (рядок 1030), інші фінансові інвестиції (рядок

1035). У розділі II «Оборотні активи» відображаються поточні фінансові інвестиції (рядок 1160).

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми. У балансі позичальників банківські кредити відображаються у пасиві балансу: у розділі II. Довгострокові зобов'язання і, забезпечення за рядком 1510 наводяться Довгострокові кредити банків, у розділі III. Поточні зобов'язання і забезпечення за рядком 1600 розкривається інформація про короткострокові кредити банків.

Процес отримання кредиту позичальником-суб'єктом господарювання в банку є складним процесом, який вимагає подачі заявки, проведення оцінки кредитоспроможності позичальника, визначення умов кредитного договору (структуризація) та його підписання, видачу кредиту і моніторинг його погашення. Зазначені процеси регламентуються Положенням НБУ «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [12]. Кредитоспроможність – наявність у позичальника/контрагента банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і проценти за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки. Для отримання кредиту позичальник-юридична особа має подати до банку-кредитора таку документацію: письмове клопотання (заяву); бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті на відповідні цілі, наявність впливу фактору сезонності або циклічності; проектно-кошторисну документацію (при спорудженні об'єктів для проектного фінансування / фінансуванні нерухомого майна, що генерує дохід), план-графік реалізації проекту.

Потенційний позичальник має надати банку-кредитору інформацію про факт отримання кредитів у інших банках, його борг з визначенням основних умов договору про надання кредиту (сума за договором, строк, залишок боргу, вид забезпечення за кредитом тощо), а також про наявність простроченої заборгованості. Дані позичальника банк-кредитор перевіряє за інформацією, наведеною у Кредитному реєстрі. При оцінці кредитоспроможності позичальника банк-кредитор оцінює інформацію про стан виконання зобов'язань боржника перед банком за попередніми договорами, кредитну історію. Важливою є висловлена думка/відмова від висловлення думки щодо фінансової звітності боржника, що міститься у звіті суб'єкта аудиторської діяль-

ності. Після отримання висновку уповноважених фахівців банку щодо оцінки кредитоспроможності боржника колегіальний орган банку приймає рішення про можливість надання кредиту, яке є підставою для укладання договору про надання кредиту і додаткових договорів до нього.

Важливим фактором, який впливає на рішення про видачу кредиту, є наявність застави та/або забезпечення на підставі права довірчої власності. Тому одночасно з кредитним договором укладають договори застави (іпотеки)/договори про встановлення довірчої власності, додаткові договори до них, гарантійні листи. При оцінці вартості заставленого майна/забезпечення на підставі права довірчої власності використовують документи, що підтверджують його ринкову вартість. Обов'язковими умовами прийняття майна/майнових прав в заставу є наявність документи, що свідчать про його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України та відсутність обтяження; укладання договорів страхування заставленого майна/забезпечення на підставі права довірчої власності, документи, що підтверджують сплату страхового платежу.

Висновки.

1. Адаптивний фінансовий механізм управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства є сукупністю форм і методів впливу керуючого суб'єкта на об'єкт, представлений реальними і фінансовими інвестиціями, довго- і короткостроковими банківськими кредитами з урахуванням змін внутрішнього і зовнішнього середовища шляхом використання методів прогнозування та аналізу ризиків. Адаптивний фінансовий механізм є інструментом реалізації гнучкої фінансової політики, впровадження якого сприятиме зростанню супротиву підприємства щодо деструктивних змін зовнішнього середовища, зміцненню фінансової стійкості та конкурентоспроможності, покращенню добробуту його власників і робітників.

2. Визначено правові характеристики інвестицій і кредитів, які впливають на адаптаційні можливості підприємства, зокрема, це форма інвестиції (реальні, фінансові), суб'єкт інвестицій (вітчизняний, іноземний), тривалість користування банківським кредитом (довгостроковий, короткостроковий), кредитна історія позичальника, наявність застави, її вартість і наявність договорів страхування. Врахування виділених характеристик дозволить суб'єкту господарювання проводити гнучку інвестиційно-кредитну політику і ефективно адаптуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовища.

Метою подальших досліджень є удосконалення механізмів управління інвестиціями і кредитним портфелем підприємства в умовах будівельного підприємства.

Список використаних джерел:

1. Костирко Л. А., Чернодубова Е. В. Адаптивний фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємства. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 4. С. 56–61.
2. Чернодубова Е. В. Інструменти адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2013. № 3. С. 44–49.
3. Лях І. О. Механізм управління фінансово-економічною діяльністю підприємства на основі адаптивно-реноваційного підходу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. Вип. 45. С. 178–183.
4. Лачкова Л. І., Лачкова В. М. Фінансово-економічний механізм адаптаційної реструктуризації торговельних підприємств України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 2. С. 48–56.
5. Олефір Є. Механізм адаптації банківської системи до фінансово-економічного простору. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 3. С. 179–189.
6. Танклевська Н. С., Синенко О. О. Можливості адаптації зарубіжного досвіду щодо покращення фінансового механізму функціонування аграрних підприємств. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. 2020. Вип. 2. С. 221–232.
7. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.
8. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів господарювання, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України від 17.02.2000 № 1457-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-14#Text>.
10. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.
11. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
12. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Національного банку України від 30.06.2016 № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>.

References:

1. Kostyrko L. A., Chernodubova E. V. (2014) Adaptivnyi finansovyi mekhanizm zabezpechennia prybutkovosti pidpriemstva [Adaptive financial mechanism for ensuring the supply of business]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 4, pp. 56–61. (in Ukrainian)
2. Chernodubova E. V. (2013) Instrumenty adaptivnoho finansovoho mekhanizmu zabezpechennia prybutkovosti pidpriemstv [Instruments for an adaptive financial mechanism for ensuring the supply of businesses]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, vol. 3, pp. 44–49. (in Ukrainian)
3. Liakh I. O. (2014) Mekhanizm upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu diialnistiu pidpriemstva na osnovi adaptivno-renovatsiinoho pidkhodu [The mechanism for managing the financial and economic activity of business on the basis of an adaptive-renovation approach]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 45, pp. 178–183. (in Ukrainian)
4. Lachkova L. I., Lachkova V. M. (2019) Finansovo-ekonomichnyi mekhanizm adaptatsiinoi restrukturyzatsii torhovelnykh pidpriemstv Ukrainy [Financial and economic mechanism of adaptive restructuring of trade enterprises in Ukraine]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 48–56. (in Ukrainian)
5. Olefir Ye. (2016) Mekhanizm adaptatsii bankivskoi systemy do finansovo-ekonomichnoho prostoru [The mechanism of adaptation of the banking system to the financial and economic space]. *Svit finansiv*, vol. 3, pp. 179–189. (in Ukrainian)
6. Tanklevska N. S., Synenko O. O. (2020) Mozhlyvosti adaptatsii zarubizhnogo dosvidu shchodo pokrashchennia finansovoho mekhanizmu funktsionuvannia ahrarnykh pidpriemstv [Possibility of adaptation of foreign access to the improvement of the financial mechanism of the functioning of agrarian enterprises]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya : Ekonomika*, vol. 2, pp. 221–232. (in Ukrainian)
7. Verkhovna Rada of Ukraine (1991) Pro investytsiinu diialnist [About investment activities]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (accessed 16 April 2021). (in Ukrainian)
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1996) Pro rezhym inozemnoho investuvannia [About the regime of foreign investment]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 17 April 2021). (in Ukrainian)
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2000) Pro usunennia dyskryminatsii v opodatkuvanni subiektiv hospodariuvannia, stvorenykh z vykorystanniam maina ta koshtiv vitchyznianoho pokhodzhennia [About

the adoption of discrimination in the submission of subjects of the state, the creation of victories, the mine and the cost of the marriage]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-14#Text> (accessed 19 April 2021). (in Ukrainian)

10. Ministry of Finance of Ukraine (2013) Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» [About the approval of the National Regulation (standard) of the accounting form 1 "Zalni vomogi to financial zvitnosti"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed 18 April 2021). (in Ukrainian)
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2000) Pro banky i bankivsku diialnist: [About banks and banking activity]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (accessed 18 April 2021) (in Ukrainian)
12. National Bank of Ukraine (2016) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsihamy [On the approval of the Regulations on the allocation by banks of Ukraine of the amount of credit risk for active banking operations]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (accessed 19 April 2021). (in Ukrainian)